

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/234103,Legion-Pulawski-legalni-polscy-buntownicy.html>
27.02.2026, 01:47

Legion Puławski – „legalni polscy buntownicy”

12 stycznia 1915 r. sformowano Legion Puławski, polską formację zbrojną utworzoną pod auspicjami Komitetu Narodowego Polskiego, wchodzącą w skład armii Cesarstwa Rosyjskiego i podlegającą jej dowództwu.

[Polskie formacje na wschodzie](#) [Polskie wojsko](#) [Ruch narodowy](#)

12.01

Sztandar Legionu Puławskiego ofiarowany przez Witolda Gorczyńskiego, trzymany przez dwóch żołnierzy. Fot. AIPN

Legion Polski (Legion Puławski) – okres formowania (1914-1915)

Początkowo punktami zbornymi dla ochotników do polskich formacji były Brześć i Chełm, ale ostatecznie przeniesiono kwaterę do Puław nad Wisłą (ros. *Nowo-Aleksandria*). Gorczyński otrzymał stopień brygadiera (podpułkownika), a dowodzone przez niego oddziały miały nosić miano Legionów Polskich.

Formacje pomocnicze

Rosyjskie dowództwo, cały czas odnoszące się do Polaków podejrzliwe, nie nadało jednak legionom statusu regularnego wojska, lecz formacji pomocniczych: formalnie ich celem miały być działania rozpoznawczo-partyzanckie i dywersyjne na tyłach nieprzyjaciela. Na miejsce stacjonowania formującego się legionu wyznaczono zabudowania Instytutu Agronomicznego i Leśnego w Puławach. Pierwszych 70 ochotników dotarło do Puław z Brześcia i Chełma 4 grudnia 1914 r., pozostali zaś przybyli w liczbie kilkuset z Warszawy, a nawet tak odległych miast jak Wilno czy Kijów – pod koniec tego miesiąca. Byli wśród nich partyzanci Snarskiego i ułani hr. Tyszkiewicza.

Szkolenie i aprowizacja

Tymczasem szkolenie ochotników napływających do formacji Gorczyńskiego szło pełną parą. Jak wyglądał proces szkolenia ochotników, opisał Wiktor Leopold Obst, jeden z tych, którzy pierwsi zgłosili się pod sztandary Legionu Polskiego:

„Codziennie, oprócz świąt i niedziel, chodziliśmy na ćwiczenia, ale ci, co nas ćwiczyli, tak samo znali polską komendę, jak i my, czyli prawie wcale. Przerwa w istnieniu Wojska Polskiego była zbyt długa, a zmiany w uzbrojeniu i taktyce wymagały nowych komend. Pierwsi instruktorzy, pod komendą kapitana Jabłońskiego i świeżo mianowanego chorążego Pawłowskiego z partii brzeskiej, rekrutowali się ze straży przeciwpożarowej i tylko w tym zakresie znali komendy polskie. Początkowo było to wystarczające, gdyż uczono nas tylko chodzenia nogą w nogę i zwrotów w prawo, w lewo, w tył. W ówczesnej Rosji Polakom zakazano jakiegokolwiek aktywności w organizacjach sportowo-gimnastycznych i tylko w ochotniczych strażach ogniowych na terenie Królestwa Polskiego wolno było używać komend w języku polskim. Zgodnie z tą tradycją zwracaliśmy się do siebie per „druhu”, a oficerowie, jak i podoficerowie, do podkomendnych zwracali się per „wy” i „druhu”.

Trudności organizacyjne okazały się jednak niczym w porównaniu z brakami w aprowizacji i zaopatrzeniu, z którymi legion musiał się od początku zmagać. Rosyjskie kwatermistrzostwo niemal jawnie sabotowało dostawę umundurowania i oporządzenia. Wielu Rosjan uznawało powstający polski legion za funkcjonujący legalnie oddział polskich buntowników. Najpilniejsze braki udało się uzupełnić dzięki Gorczyńskiemu, który dokonywał cudów improwizacji i umiał zjednać sobie nieco rosyjskich zaopatrzeniowców łapówkami. Identyczne przeszkody mnożono w przypadku dostaw broni strzeleckiej i amunicji, którą ostatecznie wydano żołnierzom dopiero na początku stycznia 1915 r. Pomimo obietnic Rosjan nie przydzielono Polakom taborów i artylerii, a zamiast rosyjskich ciężkich karabinów maszynowych Maxim przekazano zdobyczą austriacką broń maszynową, do której ustawicznie brakowało odpowiedniej ilości amunicji. Wyposażenia nie udało się uzupełnić aż do samego wymarszu na front.

Polityczny patronat KNP

Mimo to napływ ochotników nie ustawał: dominowała młodzież gimnazjalna, wśród nieco starszych wiekiem – inteligencja i rzemieślnicy. Nadwyżkę ochotników przeniesiono do Lublina, gdzie zaczęto formować II Legion Polski. W listopadzie 1914 r. polityczny patronat nad Legionem Polskim (nazywanym potocznie od miejsca formowania Legionem Puławskim) objął utworzony w tym czasie Komitet Narodowy Polski, który zrzeszał przedstawicieli Narodowej Demokracji, konserwatystów oraz niezaangażowane politycznie znane osobistości polskiego życia publicznego. Przewodniczącym KNP został Zygmunt hr. Wielopolski, a prezesem Komitetu Wykonawczego – Roman Dmowski. Politykom KNP udało się wydobyć od rosyjskiego Naczelnego Dowództwa zapewnienie, że legion nie zostanie użyty do walki przeciwko oddziałom Piłsudskiego i była to, jak

się wydaje, jedna z nielicznych obietnic, których Rosjanie ostatecznie dotrzymani.

W styczniu 1915 r. z inicjatywy KNP powstała komórka do opieki nad wojskiem pod nazwą Komitet Organizacyjny Legionów Polskich. Na jego czele stanął gen. Edmund Świdziński, tytułowany odtąd Naczelnikiem Organizacji Legionów Polskich. W Komitecie znaleźli się także gen. ppor. Ludomir Junosza-Stępowski i gen. ppor. Piotr Szymański, ppłk Witold Ostoja-Gorczyński, oraz osoby cywilne: Zygmunt Balicki, Konstanty hr. Broel-Plater, Antoni Sadzewicz. Gorczyński formalnie nadal pozostawał naczelnikiem legionu, ale bezpośrednim dowódcą powstającego w Puławach batalionu (ros. *drużina*) został mianowany 17 stycznia ppłk Antoni Reutt. Pod jego komendą zakończono pod koniec stycznia 1915 r. proces formowania i szkolenia oddziału.

Struktura Legionu

Legion liczył ostatecznie 17 oficerów i 909 szeregowych. Legioniści używali rosyjskich sortów mundurowych, a ich jedynym wyróżnikiem były naramienniki z inicjałami 1LP (Pierwszy Legion Polski). W lutym podzielono żołnierzy na cztery kompanie strzeleckie, wyodrębniając dodatkowo oddział łączności i kompanię karabinów maszynowych.

Dowódcami poszczególnych oddziałów byli:

1. kompania – dowódca kpt. Witold Komierowski
2. kompania – kpt. Konrad Dołęga-Ossowski
3. kompania – kpt. Leon Sułkowski
4. kompania – kpt. Adam Trygar

kompania ckm – por. Stanisław Jaworski

pododdział łączności – chor. Jan Wiekliński

służba medyczna – lekarz dr Jan Załuska

W takim składzie I Legion miał wyruszyć na front.

739-taja Nowoaleksandrijskaja družina 124-toj brigady Gosudsratwiennogo opołčzenija ...

Gdy wydawało się, że wszystko idzie w dobrą stronę, stało się to, co przewidywał Dmowski: intrygi niechętnych Polakom kręgów na dworze carskim doprowadziły do ograniczenia, a później do całkowitego wstrzymania przez Mikołaja II werbunku do polskich formacji. Na mocy decyzji gen. Pawła Jengałyczewa (generał-gubernatora warszawskiego), wydanej 7 lutego 1915 r., odsunięto działaczy KNP od wpływu na legion. W rezultacie sam Komitet, nie mogąc firmować obcej mu inicjatywy, był zmuszony po dwóch miesiącach odciąć się od związków z polskimi formacjami. W tym czasie rosyjskie komendantury uniemożliwiały próby przenoszenia się w szeregi legionu oficerów z czynnej służby, a zapisem cenzorskim wstrzymano wszelkie informacje o polskich jednostkach w codziennej prasie. Próbowano także całkowicie znieść ich polski charakter, zakazując używania nazwy Legion Polski: odtąd oddział z Puław miał nosić nazwę 739. Nowoaleksandryjskiej drużyny Pospolitego Ruszenia. Podobnie stało się z oddziałem lubelskim, który otrzymał podobną nazwę i numer 740 – niebawem został częściowo zdemobilizowany, a jego resztki wcielono do Legionu Puławskiego.

Na skutek nacisku Rosjan zmieniono też nazwę Komitetu Organizacyjnego Legionów na Komitet Organizacyjny Polskich Drużyn Ochotniczych, a po kilku miesiącach całkiem go rozwiązano. Gorczyński został przeniesiony na etat oficera w sztabie Legionu Puławskiego, co było dla niego osobistym poniżeniem, gdyż jako dotychczasowy (nominalny) naczelny dowódca stawał się odtąd podwładnym ppłk. Reutta. Niebawem złożył dymisję z dalszej służby w legionie. Dymisję złożył także gen. Świdziński. Ostatecznie, mimo restrykcji rosyjskich, w Legionie Puławskim utrzymano polską komendę oraz sztandar z Matką Boską Jasnogórską.

Fragment książki Wojciecha Jerzego Muszyńskiego *Biute Legiony 1914-1918. Od Legionu Puławskiego do I Korpusu Polskiego*, Warszawa 2018.

Lead oraz śródtytuły dodane przez Redakcję.

[Poprzedni Strona](#)
[Następny Strona](#)

Polskie wojsko, Ruch narodowy

Artykuł